

ELTE BTK Ókortudományi Intézet
/ Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszék
/ MTA Judaisztikai Kutatóközpont
2005/06, I. (őszi) félév

Az ókori Közel-Kelet irodalmi

Szervezte: Zólyomi Gábor

ZAN-01-02, HBN-420

Hétfő, 14:00–15:30

Múzeum körút 6–8/A, II. em. 4

Komoróczy Géza

Ugariti irodalom

05/10/09

Kézikönyv

Wilfred G. E. Watson & Nicolas Wyatt, *Handbook of Ugaritic Studies* (Handbuch der Orientalistik, 39) (Leiden, etc.: Brill, 1999)

Ásatási publikációk

Mission de Ras Shamra

Palais Royal d'Ugarit

Ugaritica

Ras-Shamra–Ougarit

Az irodalmi szövegek fontosabb / frissebb fordításai

Simon B. Parker, Ed., *Ugaritic Narrative Poetry* (Writings from the Ancient World) (Society of Biblical Literature – Scholars Press, 1997) (kétnyelvű kiadás, az ugariti szövegek átírásában)

William W. Hallo, Ed., *The Context of Scripture, I: Canonical Compositions from the Biblical World* (Leiden, etc.: Brill, 1997), p. 241 skk., no. 1.86: “The Ba’lu Myth”; p. 274 skk., no. 1.87: “Dawn and Dusk”; p. 333 skk., no. 1.102.: “The Kirta Epic”; p. 343 skk., no. 1.103: “The ‘Aqhatu Legend” (Dennis Pardee fordításai)

Otto Kaiser, Hrsg., *Texte aus der Umwelt des Alten Testaments, III, Lief. 6* (Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn, 1997), p. 1091 skk. (Manfried Dietrich & Oswald Loretz fordításai)

André Caquot, Maurice Sznycer & Andrée Herdner, *Textes ougaritiques, I: Mythes et légendes* (Paris: Les Éditions du Cerf, 1974)

René Labat, et al., *Les religions du Proche-Orient asiatique* (Paris: Fayard–Denoël, 1970), p. 380 skk. (André Caquot & Maurice Sznycer fordításai)

Maróth Miklós, *Baal és Anat. Ugariti eposzok* (Prométheusz Könyvek, 10) (Budapest: Helikon Kiadó, 1986)

J. Aistleitner [Aistleitner József (1883–1960)], *Die mythologischen und kultischen Texte aus Ras Shamra* (Bibliotheca Orientalis Hungarica, 8) (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1959, 1964² stb.)

*

LELŐHELYEK. Ugariti ékírással írt szövegek¹ magán Ugariton kívül több más helyen is előkerültek. A várostól légvonalban alig 5–6 kilométernyire, a Rász Ibn Haní fokon / kis

¹ Az ugariti szövegek corpora: A. Herdner, *Corpus des tablettes en cunéiformes alphabétiques découvertes à Ras Shamra-Ugarit de 1929 à 1939, I–II* (Mission de Ras Shamra, 10 / Bibliothèque

félszigeten – a helység ókori neve Appu vagy Birutu lehetett – az ásatások talán az ugariti királyok nyári palotájának maradványait tárták fel. Az itt talált agyagtáblák² nyilván a királyi kancellária és levéltár kihelyezett részlegét képviselik. Kisebb-nagyobb számban azonban Szíria–Palesztina térségében több más lelőhelyen³ is napvilágra hozták az ásatások ugariti ékírással írt agyagtáblákat, illetve edényeket stb. ugariti felirattal.⁴ A feltárások és a megfejtés első időszakában, addig ismeretlen írásról lévén szó, az volt a látszat, hogy az ugariti ékírás helyi rendszer. Időközben meglepően szélessé tágult az a kör, amelyben használatának nyoma van. Ma már úgy látszik, hogy a nyugati világban – Elő-Ázsia nyugati peremén – egyike volt a nehézkes mezopotámiai és egyiptomi írásrendszerek egyszerűsítésére vagy felváltására irányuló újításoknak.

NYELVEK ÉS ÍRÁSOK. A nyelvek és írások,⁵ amelyeket az ugariti agyagtáblákon és egyéb emlékeken használnak, jellegzetesen levantei sokféleséget mutatnak: legalább nyolc nyelv: az ugariti (ugariti ékírással és babylóni szótagoló ékírással), akkád, sumer, hurri, hettita, luvijai, egyiptomi, küproszai; és ötféle írás: mezopotámiai ékírás, ugariti ékírás, egyiptomi hieroglifák, luvijai hieroglifák, küpro-minószi írás.

ÁBÉCÉ-ÍRÁSOK.⁶ A régészek mindjárt az ugariti feltárások első időszakában találtak ékírásos agyagtáblákat is, köztük olyanokat, amelyeknek írása a mezopotámiaiakkal sokkal egyszerűbb ékírás volt. Sokkal kevesebb jelből állt, mint a mezopotámiai vagy az élami: a táblákon összesen 26 vagy 27 jel volt felismerhető. (Idők folyamán kiderült, hogy az egyszerű ugariti ábécé 21, a kibővített változat 30 jelet használt.)⁷ A jelek száma eleve valószínűvé tette azt, hogy az írás nem szó- vagy szótagjelölő, mint az ékírás Mezopotámiában vagy Élamban, hanem valamifajta szótag- vagy betűírás lehet, mint amilyen az óperzsa, a héber vagy a dél-arab. Charles Viroilleaud (1879–1986), a *Service des Antiquités en Syrie et au Liban* igazgatója gyorsan közzétette a legelsőként⁸ megtalált táblák másolatát és első megfigyeléseit. Az írást igen rövid időn belül egymástól függetlenül ketten is megfejtették: a sémi nyelvész Hans Bauer (1878–1937) (Halle) és az assziriológus Édouard Dhorme (1881–1966) (École Biblique, Jeruzsálem). A megfejtés alapötlete roppant egyszerű volt: Bauer arra gondolt, hogy a feliratok nyelve sémi, és ebben az esetben bizonyos mássalhangzók mint előjárók (praepositio) vagy személyragok (suffixum) jelennek meg. Az egyik szókezdő jel, amelyet a legelső ugariti leletek között talált több tárgy (fejszék) rövid, hasonló feliratában és egy agyagtáblán is felismert, könnyen azonosítható volt a héber és arámi feliratokból jól ismert nyugati sémi birtokos előjáróval (*l-*, *lamed possessivus* / *~ dativi*). Egyetlen jel / betű ismeretében már próbálkozni mert azzal, hogy a héber–arámi–föníciai nyelv alapján a szavakat is azonosítsa.⁹ Munkája gyors sikerrel járt, a jelek felének hangértékét sikerült véglegesen megállapítania.¹⁰ Megfejtését aztán

archéologique et historique, 79) (Paris: Imprimerie Nationale – Librairie Orientaliste Paul Geuthner, 1963). – Manfred Dietrich, Oswald Loretz & Joaquín Sanmartín [Ascaso], *Die keilalphabetischen Texte aus Ugarit* (Alter Orient und Altes Testament, 24, 1) (Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag – Kevelaer: Verlag Butzon und Bercker, 1976); új, bővített kiadása: *The Cuneiform Alphabetic Texts from Ugarit, Ras Ibn Hani and Other Places* (Abhandlungen zur Literatur Alt-Syrien–Palästinas und Mesopotamiens, 12) (Münster: Ugarit-Verlag, 1995²). Alább: **KTU**.

² Daniel Arnaud & Douglas A. Kennedy, “Les textes en cunéiformes syllabiques découverts en 1977 à Ibn Hani”, *Syria*, 56 (1979), pp. 317–324.

³ Sukszi (Tell Szukas), Kumidi (Kámid el-Loz), Kádes (Tell Nebi Mend), Carepta (Szarafand), Bét Semes, Tell Taaneh, Tabor stb.

⁴ Ez utóbbiak nyilván Ugaritból származó tárgyak, és nem bizonyítják az ugariti ékírás helyi ismeretét.

⁵ Florence Malbran-Labat, “Languages et écritures à Ougarit”, *Semitica*, 49 (1999), pp. 65–101.

⁶ Az ábécé történetéhez: John F. Healey, *The Early Alphabet (Reading the Past)* (London, 1993).

⁷ Más rendszerben ugyan, de ugyanígy beszélünk szűkebb és bővebb ábécéről a magyarban stb. is.

⁸ Az ásatások kezdetén, mindjárt 1929 májusában.

⁹ Hans Bauer, “Die Entzifferung des Keilschriftalphabets von Ras Schamra”, *Forschungen und Fortschritte*, 6 (1930), pp. 306–307; *Entzifferung der Keilschrifttafeln von Ras Schamra* (Halle a. d. S.: Max Niemeyer Verlag, 1930); *Das Alphabet von Ras Schamra: seine Entzifferung und seine Gestalt* (Halle a. d. S.: Max Niemeyer Verlag, 1932).

¹⁰ Viroilleaud először 1929. szeptember 20-án, majd behatóbban a következő év február 14-én ismertette az *Académie* előtt tartott előadásban a táblákat. Második előadásának szövegét Bauer 1930.

Dhorme, később mások is, kisebb-nagyobb javításokkal tették pontosabbá,^{11–12} de alig két évvel a véletlen felfedezés után már átírásban és fordításban is olvasni lehetett az első ugariti mitológiai szövegeket.¹³

Az ugariti ékírás a jelenleg ismert legkorábbi ábécé-írás.¹⁴ A bővebb ábécé összesen 30 ékírásos jelet – betűt – foglal magában: valamennyi mássalhangzó. Az 1–6 kis ékből, ezek különféle kombinációjával kialakított ékjelek lényegesen egyszerűbbek, mint a babylóni ékírás jelei. Külön magánhangzó-jelek nincsenek benne, de az *alef* gyenge mássalhangzót három jel képviseli, három különböző magánhangzóval (*a, i, u*) összekapcsolva.¹⁵ Nem lehet kétség az iránt, hogy ezt az írást megtervezték.¹⁶ Mondhatni, egyszeri aktussal alakították ki, feltalálták. A minta Ugariton kívül keresendő. Ignace J. Gelb elmélete¹⁷ szerint a nyugati sémi ábécék (*alefbét*) mássalhangzó jelei mind valójában nyílt szótagot (*ba, bi, bu* stb.) jelölnek, olvasatukat – a szótag magánhangzóját – a nyelvtani helyzet határozza meg. Az ugariti írást a mezopotámiai ékírásos hagyományhoz sorolja a jelek alakja és az írásirány (balról jobbra); a nyugati sémi írásokkal közös vonása a jelek nyílt szótag-értéke és az ábécé sorrendje. Az ábécé mint betűsor¹⁸ jelenleg ismert legkorábbi emlékei is ugariti ékírásos szövegek: köztük egy hasáb alakú kis agyagtáblácska Ugaritból, amely három sorban elrendezve adja az ábécé összesen 30 betűjét; 1949-ben került elő.¹⁹ A betűk sorrendje ugyanaz, mint a nyugati sémi –

február 22-én kapta meg, egy héttel később már be is jelentette a megfejtését. Dhorme augusztus 15-i dátummal közölte saját eredményeit, szeptember 14-re keltezve bizonyos javításait Bauer megfejtéséhez. Bauer utóbb, a megfejtéssel foglalkozó második publikációjában, készségesen nyugtázta Dhorme jobb javaslatát. – Az első világháborúban mindketten mint rejtjel-megfejtők dolgoztak az egymással szembenálló hadseregekben. Ez volt az első eset, hogy ismeretlen ókori írást tudós nyelvészek katonai desifrizáló tapasztalatok felhasználásával fejtették meg. (Később ugyancsak a filológiai tudás és a desifrizálás társítása vezetett el a kréteai lineáris B írás megfejtéséhez. M. Ventris építész és a második világháborúban katonai desifrizáló volt, John Chadwick filológus.)

¹¹ A sors ironiája, hogy éppen az a szó, amelyet a megfejtés kiinduló pontjaként szolgáló fejszék feliratában ‘fejszé’-nek olvasott / értelmezett (GRZN), utóbb a “főpap” nevének (HRSZN / *Hurászánu*) bizonyult.

¹² Pierre Bordreuil, “Le premier mot de l’herminette inscrite découverte à Ras Shamra en 1929: outil ou personnage?”, in: Manfred Dietrich & Ingo Kottsieper, Hrsg., “*Und Mose schrieb dieses Lied auf...*” *Studien zum Alten Testament und zum Alten Orient. Festschrift für Oswald Loretz...* (Alter Orient und Altes Testament, 250) (Münster: Ugarit-Verlag, 1998), pp. 127–132.

¹³ Édouard Dhorme, “Première traduction des textes phéniciens de Ras Shamra”, *Revue Biblique*, 40 (1931), pp. 32–56; Charles Virolleaud, “Un poème phénicien de Ras Shamra”, *Syria*, 14 (1933), pp. 193–224.

¹⁴ Ugariti ábécé-írás: Manfred Dietrich & Oswald Loretz, “The Ugaritic Script”, in: Wilfred G. E. Watson & Nicolas Wyatt, Eds., *Handbook of Ugaritic Studies* (Handbuch der Orientalistik, Abt. I, Bd. 39) (Leiden – Boston – Köln: Brill, 1999), pp. 81–90. – Edmond Sollberger, “Reflexions marginales sur l’Abécédaire d’Ugarit”, *Les Annales Archéologiques Arabes Syriennes*, 29/30 (1978–1980), pp. 37–40.

¹⁵ Johannes Friedrich, “Zu den drei Aleph-Zeichen des Ras-Schamra-Alphabets”, *Zeitschrift für Assyriologie*, 41 (1933), pp. 305–313. – Stanislav Segert, “The Last Sign in the Ugaritic Alphabet”, *Ugarit-Forschungen*, 15 (1983), pp. 201–218; Josef Tropper, “Das letzte Zeichen des ugaritischen Alphabets”, *Ugarit-Forschungen*, 27 (1995), pp. 505–532; 28 (1996), pp. 651–652.

¹⁶ Gernot Windfuhr, “The Cuneiform Signs of Ugarit”, *Journal of Near Eastern Studies*, 29 (1970), pp. 48–51.

¹⁷ Ignace J. Gelb, *A Study of Writing. The Foundations of Grammarology* (Chicago: The University of Chicago Press, 1952, 1963²) / *Von der Keilschrift zum Alphabet. Grundlagen einer Schriftwissenschaft* (Stuttgart: Kohlhammer Verlag, 1958).

¹⁸ Godfrey R. Driver, *Semitic Writing from Pictograph to Alphabet* (The Schweich Lectures of the British Academy for 1944) (London: Oxford Press, 1948; 1976³).

¹⁹ Ugariti ábécé-tábla: RS 12.068 stb. – Charles Virolleaud, “L’Abécédaire de Ras-Shamra”, *Journal Asiatique*, 238 (1950), pp. 481–482; uő, “Les nouvelles tablettes de Ras Shamra”, *Syria*, 28 (1951), pp. 22–48, 163–173, kül. p. 22 sk.: “Les abécédaires”; uő, *Textes en cunéiformes alphabétiques des archives est, ouest et du petit palais* (Palais royal d’Ugarit, 2 / Mission de Ras Shamra, 7) (Paris: Imprimerie Nationale – Librairie C. Klincksieck, 1965), no. 184A, 185B, 186C, 188, 189. – Otto Eissfeldt, “Ein Beleg für die Buchstabenfolge unseres Alphabets aus dem 14. Jahrhundert v. Chr.” (1950), in: uő, *Kleine Schriften*, III (Tübingen: J. C. B. Mohr / Paul Siebeck, 1966), pp. 94–102; William W. Hallo, “Isaiah 28 and the Ugaritic Abecedaries”, *Journal of Biblical Literature*, 77 (1958), pp. 324–338. – William W.

héber, arámi stb. – ábécében (*alefbét*). Ez utóbbiban azonban csak 22 betű van. Az ábécé sorrendjét a héber Biblia úgynevezett ábécé / alef-bét zsoltárai rögzítik: ezekben a sor-/vers-fők a betűsört adják, részben vagy teljes egészében.²⁰ Az ugariti ábécé többlet-betűi részben a betűsor jelei közé vannak beiktatva (5 mássalhangzó-jel), részben a betűsor után állnak (3 *alef*-jel), de egyébként a két írásrendszer azonos hangértékű betűinek a sorrendje is azonos.

Egyéb emlékek azt mutatják, hogy a nyugati sémi ábécé – a betűk rögzített sorrendje – a 2. évezred közepén alakult ki. Ugaritban tulajdonképpen két ábécét használtak, egy szűkebbet (22 jel), amelynél az írásirány jobbról balra haladt, és egy bővebbet (29/30 jel), amelynél balról jobbra.²¹ A szűkebb ábécé a nyugati sémi mássalhangzó-írás adaptációja lehetett, a bővebb pedig ennek továbbfejlesztése, most már szorosabban a mezopotámiai hagyományhoz igazodva. Időközben Ugaritban találtak egy további ábécé-táblát is, ezen a jelek sorrendje a dél-arab ábécéét (*halakham*) követi.²² Hasonló ábécé (agyagtáblácska), ugariti ékírással,²³ már régebben (1933) is előkerült Dél-Palesztinában (Bét Semes), anélkül, hogy mibenlétét annak idején felismerték volna.²⁴ A legkorábbi arámi ábécé-felirat Tell Halafból ismeretes, a 7. századból való, ennek mibenlétét is csak sokkal később ismerték fel.²⁵ A nyugati sémi írás valamikor a 2. évezred első felében – de legkésőbb az évezred közepén – alakulhatott ki, feltehetően egyszerű vonalas jelekkel.²⁶ Ilyen jelek szerepelnek a Kámid el-Lozban talált cserepeken.²⁷ A vonalas írás a későbbiekben közös forrásul szolgált a föníciai-arámi-héber, illetve ékjeles változatában az ugariti, végül pedig a dél-arab íráshoz; ezek a rendszerek a fejlődés önálló ágainak vagy – mint az ugariti – tudatos adaptációnak az eredményei.²⁸

Hallo, Ed., *The Context of Scripture, I: Canonical Compositions from the Biblical World* (Leiden, etc.: Brill, 1997), p. 362 skk. (jó összehasonlító táblázat a nyugati sémi ábécék sorrendjéhez).

²⁰ Ps. 119; emellett Ps. 9–10; 25; 34; 37; 111; 112; 145, továbbá Thr. 1–4 és Prov. 31,10–31.

²¹ Manfred Dietrich & Oswald Loretz, *Die phönizisch-kanaanäischen und altarabischen Alphabete in Ugarit* (Abhandlungen zur Literatur Alt-Syrien-Palästinas und Mesopotamiens, 1) (Münster: Ugarit-Verlag, 1988); ők, “The Cuneiform Alphabets of Ugarit”, *Ugarit-Forschungen*, 21 (1989), pp. 101–112.

²² RS 88.2215. – Pierre Bordreuil & Dennis Pardee, “Un abécédaire du type sud-sémitique découverte en 1988 dans les fouilles archéologiques françaises de Ras Shamra-Ougarit”, *Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-lettres*, (1995), pp. 855–860. – Josef Tropper, “Ägyptisches, nordwestsemitisches und altsüdarabisches Alphabet”, *Ugarit-Forschungen*, 28 (1996), pp. 619–632.

²³ A jelek sorrendje: H–L–H(kh)–M–Q...

²⁴ Első fényképe: Elihu Grant, “Beth Shemesh in 1933”, *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, no. 52 (1933), pp. 3–5, kül. p. 4. – A. G. Loundine [Avraam G. Lundin], “L’abécédaire de Beth Shemes”, *Le Muséon*, 100 (1987), pp. 243–250; Manfred Dietrich & Oswald Loretz, “Die Alphabettafel aus Bet Šemeš und die ursprüngliche Heimat der Ugariter”, in: Gerlinde Mauer & Ursula Magen, Hrsg., *Ad bene et fideliter seminandum. Festgabe für Karlheinz Deller* (Alter Orient und Altes Testament, 220) (Kevelaer: Butzon & Bercker – Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1987), pp. 61–85; B. Sass, “The Beth Shemesh Tablet”, *Ugarit-Forschungen*, 23 (1991), pp. 315–326; E. Puech, “La tablette cunéiforme de Beth Shemesh. Premier témoin de la séquence des lettres du sud-sémitique”, in: C. Baurain, C. Bonnet & V. Krings, Éd., *Phoinikeia grammata. Lire et écrire en Méditerranée* (Namur: Société des Études Classiques, 1991), pp. 33–47.

²⁵ Rainer Degen, “Ein aramäisches Alphabet vom Tell Halaf”, in: Rainer Degen, Walter W. Müller & Wolfgang Röllig, *Neue Ephemeris für semitische Epigraphik*, III (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1978), pp. 1–9.

²⁶ Robert R. Stieglitz, “The Ugaritic Cuneiform and Canaanite Linear Alphabets”, *Journal of Near Eastern Studies*, 30 (1971), pp. 135–139; Alan R. Millard, “The Ugaritic and Canaanite Alphabets – Some Notes”, *Ugarit-Forschungen*, 11 (1979), pp. 613–616; Josef Tropper, “Ägyptisches, nordwestsemitisches und altsüdarabisches Alphabet”, *Ugarit-Forschungen*, 28 (1997), pp. 619–632.

²⁷ Rolf Hachmann, “Ostraka mit eingeritzten und eingestempelten Zeichen aus Kāmid-el-Lōz (Libanon). Probleme der phönikischen Buchstabenschrift und der ugaritischen Keilschrift”, in: Machteld J. Mellink, Edith Porada & Tahsin Özgüç, Eds., *Nimet Özgüç’e armağan. Aspects of Art and Iconography: Anatolia and Its Neighbors. Studies in Honor of Nimet Özgüç* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993), pp. 227–272.

²⁸ Ugyanez az írás szolgálhatott mintául Egyiptomban is a kései mássalhangzó-ábécéhez, amelynek hieroglif jeleit – iskolai célokra – a dél-arab *halakham*-ábécéhez hasonló sorrendben (HRH) rögzítették. Leghíresebb emléke a taniszi “Sign papyrus” (i. sz. 1. század).

Ugaritban a nyugati sémi ábécé mindkét hagyományát ismerték és használták. Sőt, egy táblán²⁹ a szűkebb ábécé ugariti jeleit egybevetették a babylóni ékírás jeleivel, CV típusú szótagieket használva. Az ábécé betűsorának eredetét és kialakulásának időpontját egyelőre még ezek után is homály fedi. Kérdés, lesz-e egyáltalán a kezünkben valaha is olyan emlék, amelyet biztosan a *legelsőnek* mondhatunk, olyan forrás, amely a nyugati sémi írás betűinek a feltalálását rögzíti.³⁰

Ugarit királyai:	ca.
(Niqmaddu) ³¹	
Jaqaru	1800 k.
I. Niqmaddu	
...	
Ibira	1450 k.
...	
I. Ammisztamru	?–1350
II. Niqmaddu	1350–1315
Ar-halba	1315–1313
Niqmepa / Niqmi-epuh	1313–1260
II. Ammisztamru	1260–1235
Ibiránu	1235–1225/1220
III. Niqmaddu	1225/1220–1215
Ammurápi	1215–1190/1185

LEVÉLTÁRAK ÉS KÖNYVTÁRAK. Pusztulása után Ugarit lakatlan maradt, ez jót tett a régiségeknek. Az épületek beomlott falai alatt szinte érintetlenül megmaradtak a város utolsó korszakának gazdag levéltárai és könyvtárai.³² Sehol az ókori Keleten nem került elő egyetlen városban sem annyi különálló könyvtár és irat-/levéltár, mint Ugaritban, magában Mezopotámiában sem. Csak a teljes anyag pontos számbavétele teszi majd lehetővé a gyűjtemények sajátosságainak felismerését. Mindenesetre, valószínűnek látszik, hogy a magas rangú állami méltóságok külön gyűjtötték hivataluk iratait. A szójegyzékek, vallási, rituális és irodalmi szövegek esetében sem beszélhetünk a szó mai értelmében vett magánkönyvtárakról. A jellegzetes szövegtípusok koncentrációja inkább a foglalkozáshoz / betöltött papi hivatalhoz szükséges kézikönyvtárakat jelez. Bár az akkád (és / vagy hurri) és az ugariti írással írt szövegek többnyire vegyesen találhatók a gyűjteményekben, az ugariti irodalmi táblák szintén bizonyos koncentrációt mutatnak. Fő lelőhelyük, a “főpap” háza arra enged következtetni, hogy a szövegek a szertartásokban kaptak helyet.

²⁹ RS 19.159.

³⁰ Az óperzsa írás esetében ezt a forrást jelenti Dareiosz biszutuni feliratának híres és sokat vitatott 70. §-a, amelyről alább szó lesz.

³¹ Jaqaru apja, ő maga nem volt király. – A név tulajdonképpen: *Niqma-Addu.

³² Wilfred H. van Soldt, *Studies in the Akkadian of Ugarit: Dating and Grammar* (Alter Orient und Altes Testament, 40) (Kevelaer: Butzon & Bercker – Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1991), passim; uő, in: Wilfred G. E. Watson & Nicolas Wyatt, Eds., *Handbook of Ugaritic Studies* (Handbuch der Orientalistik, Abt. I, Bd. 39) (Leiden – Boston – Köln: Brill, 1999), p. 29 skk.: “The Archives”.

Nagyobb levéltárak és könyvtárak Ugaritban:		
	Épület	A szövegek jellege
<i>Akropolisz</i>		
A "főpap" háza ³³	saját háza / iskola	(u) ³⁴ irodalom, szójegyzékek, hurri szövegek
<i>Az Akropolisz délnyugati része</i>		
A hurri pap háza ³⁵	írnok-iskola	(u) szójegyzékek, hurri szövegek
Lamastu-könyvtár ³⁶	babylóni írnok-iskola	(a) szójegyzékek, ráolvasások
<i>Királyi palota</i> ³⁷		
Keleti levéltár	Palota	(u) adminisztratív (a) diplomáciai levelezés
Központi levéltár	Palota, Északi szárny Palota, Keleti szárny	(a) királyi birtokok (a) gazdaság
Déli levéltár	Palota, Déli szárny Palota	(u) adminisztratív (a) diplomáciai levelezés
Délnyugati levéltár	Palota	(u) adminisztratív, levelezés, hurri vallás
Nyugati levéltár	Palota, Főbejárat	(u) adminisztratív, diplomáciai levelezés
<i>Lakónegyed</i>		
Rasap-abu ³⁸	saját háza	adminisztratív
A "tudós" háza ³⁹	írnok-iskola	irodalom, vallás
Rap'ánu	írnok-iskola	(a) szójegyzékek, diplomáciai levelezés
<i>"Déli palota"</i>		
Jabni-Sapsu / Jabninu ⁴⁰ háza	hivatali helyiségek	(a) adminisztratív
<i>Déli város</i>		
Táblák háza ⁴¹	írnok-iskola (?)	szójegyzékek, irodalom
Urtenu ⁴²	saját háza / hivatala	(a) diplomáciai levelezés,
<i>Rász Ibn Hani</i>		
Északi palota	Palota	(u) adminisztratív

³³ "Maison du Grand Prêtre." – Az Akropoliszon, Baál és Dagán temploma között. Mindjárt az ásatások elején ráástak.

³⁴ A jelen táblázatban (u): főként ugariti betűírással írt szövegek; (a): főként akkád nyelvű szövegek.

³⁵ Másképp: A jövendőmondó pap háza / A máj és tudó modellek papjának háza (a jövendőmondásban használt modellek nyomán).

³⁶ Lamastu: ártó lény (démon) Mezopotámiában, ráolvasások védenek tőle. A könyvtár ilyenekről kapta ezt a nevet.

³⁷ A Királyi palotának összesen mintegy 60 helyiségében kerültek elő agyagtáblák.

³⁸ A kikötő felügyelője.

³⁹ "Maison du Lettré."

⁴⁰ Az adminisztráció vezetője (*satammu rabú*).

⁴¹ "Maison aux tablettes."

⁴² Magas hivatali beosztásban dolgozó írnok.

Az első ismertté vált levéltár, amelyre mindjárt az ásatások első heteiben rátaláltak, “A főpap házá”-nak nevezett épület-együttesben volt. A “főpap”-ot (RB KHNM) a 13. század közepén *Hurászánu*-nak hívták. Biztosan neki is része volt a táblák összegyűjtésében. Azok az agyagtáblák, amelyek az ugariti mitológiai–epikus költészet nagy alkotásait tartalmazták, szinte mind itt kerültek elő. Az ugariti ékírás gyors megfejtése és a szövegek közzététele után ezek a költemények rövid időn belül széles körben ismertté tették Ugaritot, az ásatásokat.

Az irodalmi táblák egy részén a kolofonban *Ili-malku* (ILMLK)⁴³ neve szerepel. Tevékenysége nagyjából III. Niqmaddu uralkodásának idejére esett. Címe szerint “a papok előjárója” (RB KHNM) volt, Niqmaddu király udvari embere. Mint “írnok” (SPR)⁴⁴ magas udvari tisztséget töltött be, nyilván a kancellárián; külföldről hozzá fordultak közbenjárásért a királynénál. Az ő kézírásában maradtak fenn a legjelentősebb ugariti eposzok (az Aqhatu, Kirtu, Baálu mitológiai ciklusok).^{45–46} Az általa (le)írt mitologikus szövegek a királyi hatalommal foglalkoznak. Valószínűtlen, hogy egyszerű másoló lett volna, de az is túlzásnak látszik, hogy ő írta volna csaknem az egész ugariti költői irodalmat. A névvel jelzett költemények stiláris hasonlóságai arra engednek következtetni, hogy a nyilván hagyományos énekeket leírva / írásba foglalva saját ízlése szerinti formát adott nekik. Személyét az írnok cím tágabb értelmezése alapján szerkesztőnek lehet tekintenünk.

A legtöbb irat Urtenu levéltárában maradt fenn, több mint 500 agyagtábla.⁴⁷ Maga Urtenu írnok volt, a királyi udvar egyik legmagasabb rangú személyisége, a 13. század végén működött, levéltára számos fontos diplomáciai levelet őrzött meg Ugarit legutolsó éveiből, de volt egy táblája – sajnos, csak töredék – Ili-malkutól is.

Kezdetben szervesen összetartozó anyagnak vélték, de csupán különleges véletlen együttesnek tekinthetők az “Égető-kemence agyagtáblái” (*four aux tablettes*). A Királyi palota egyik (V.) udvarában egy tűzrakó hely maradványai között több mint 150 agyagtáblát találtak, köztük ugariti nyelvű irodalmi szövegeket is; az volt a látszat, mintha a kiégetésre a kemencébe helyezett táblákat az írnokok – a város pusztulása miatt – már nem tudták volna kivenni. Mint Ugarit legutolsó napjainak dokumentumairól beszéltek róluk. A Pompeii színezetű kép közelebbi vizsgálatra tévedésnek bizonyult. A tűzrakó helyet a városba behatoló ellenség készítette, a táblák pedig csak a palota pusztulásakor hullottak le az emeletől az udvarra. Eredetileg a Déli levéltárhoz tartoztak. Mellesleg, éppen a Déli levéltár volt Ugarit külügyi / diplomáciai iratainak legnagyobb gyűjteménye. Az iratokat rendezett állapotban – külön kosarakban vagy polcokon – tartották, több ilyen “iratrendező” felirata is megmaradt.⁴⁸

*

Néhány jelentős ugariti nyelvű irodalmi–mitológiai szöveg

Ili-malku, “Baáluról”, 6 tábla (becsülhetően a teljes szöveg fele). Az V–VI. tábla közvetlenül összetartozik (az V. végén *custos*). Három fő jelenet: (a) Baálu harca Jam / Nahar ellen, Baálu győzelmét Kathir-va-Haszisz kovács-isten segíti, ő készíti el harci buzogányait; (b)

⁴³ Más vokalizációval: *Ili-Milku, Ilu-milku, Ili-málíku* stb. Régebbi olvasata: *Ilumilku / Ili-milku*.

⁴⁴ Címe között az egyik kolofonban, első helyen, feltünteteti, kinek a tanítványa (LMD) (volt) (Attanu). Mint ma: PhD (Oxon.).

⁴⁵ Eredeti címük: “Kirturól” (LKRT), “Aqhaturól” (L‘AQHT), “Baáluról” (LB‘L).

⁴⁶ Ili-malkuhoz: Otto Eissfeldt, *Ras Schamra und Sanchunjaton* (Beiträge zur Religionsgeschichte des Altertums, 4) (Halle a. d. S.: Max Niemeyer Verlag, 1939); *Sanchunjaton von Berut und Ilimilku von Ugarit* (Beiträge zur Religionsgeschichte des Altertums, 5) (Halle a. d. S.: Max Niemeyer Verlag, 1952). – Manfred Dietrich & Oswald Loretz, “Ämter und Titel des Schreibers Imlk von Ugarit”, *Ugarit-Forschungen*, 12 (1980), pp. 387–389. – Nicolas Wyatt, “Ilimilku’s Ideological Programme: Ugaritic Royal Propaganda, and a Biblical Postscript”, *Ugarit-Forschungen*, 29 (1997), pp. 778–796; Marjo C. A. Korpe, “Exegesis in the Work of Ilimilku of Ugarit”, in: Johannes C. de Moor, Ed., *Intertextuality in Ugarit und Israel* (Oudtestamentische Studiën, 40) (Leiden – Boston – Köln: Brill, 1998), pp. 86–111.

⁴⁷ Pierre Bordreuil & Dennis Pardee, “Catalogue raisonné des textes ougaritiques de la Maison d’Ourtenou”, in: Manuel Molina, Ignacio Márquez Rowe & Joaquín Sanmartín, Ed., *Arbor scientiae. Estudios del Próximo Oriente Antiguo dedicados a Gregorio del Olmo Lete* (Aula Orientalis, 17–18) (Barcelona, 1999–2000), pp. 23–38.

⁴⁸ Wilfred H. van Soldt, “Labels from Ugarit”, *Ugarit-Forschungen*, 21 (1989), pp. 375–388.

felépül Baálu palotája Szapuna hegyén; (c) Baálu vendégségbe hívja Mot istent, harcuk után Mot elismeri őt királynak. – **KTU** 1.1–6.

Ili-malku, “Kirturól” (Keret-eposz), 3 tábla. Hőse Kirtu, BT-HBR királya, aki feleséget és gyermeket szeretne, Udum ostromának 7. napján megkapja a város királyának leányát (Hurrija). – **KTU** 1.14–16.

Ili-malku, “Aqhaturól”, 3 tábla. Dan-il fia. – **KTU** 1.17–19. – Vö. Ez. 14,12–20 Daniél a 3 igaz ember között).

“Baálu és Anat”, 1 tábla. Baálu bikát nemz Anat istennővel. – **KTU** 1.10.

“Sahar és Salim”,⁴⁹ 1 tábla. El isten részegségében nemzi az Esthajnalcsillag két istennőjét, a kedves istennőket. – **KTU** 1.23.

“Nikkal házassága”, 1 tábla. Hirhib (‘nyár’) mint az istenek *match-maker*-e házasságot szerez a Hold istene (Jarih) és a (tele)hold istennője (Nikkal) között, utóbbi a bába-istennők (Kotharot) segítségével megszüli fiát. – **KTU** 1.24.

El isten lakomája, 1 tábla. El vendégségbe hívja az isteneket, maga lerészegedik. (A szöveg vége ráolvasás másnaposság / El másnapossága ellen.) – **KTU** 1.114.

—

Elkunirsa⁵⁰ – József és Potifárné (Gen. 39) – Bellerophontész (*Ilias*, VI, 155 skk.) stb.
 Motivumok a héber Bibliában (Livjátán stb.)⁵¹
 Lukács ev., 2,14⁵²
 Bübloszi Philón (64–141) / Szankhuniathón⁵³ < “Taaautosz” (apud Eusebiosz, Porphüriosz, Theodorétosz)

⁴⁹ Komoróczy Géza, “A šumer theogonai mítosz visszhangja Ugaritban”, in: uő, *A šumer irodalmi hagyomány* (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1979), pp. 516–524.

⁵⁰ Heinrich Otten, “Kanaanäische Mythen aus Hattusa–Boğazköy”, *Mitteilungen des Instituts für Orientforschung*, 1 (1953), pp. 147–150.

⁵¹ L. R. Fisher, et al., Eds., *Ras Shamra Parallels*, I–III (Analecta Orientalia, 49–51) (Rome: Pontifical Biblical Institute, 1972–1981).

⁵² Komoróczy Géza, “»Békesség a földön...« Egy ókori keleti szertartási mondás Lukács evangéliumában”, *Világosság*, 11 (1970), pp. 749–751.

⁵³ Szankhuniathón / Bübloszi Philón: Felix Jacoby, *Die Fragmente der griechischen Historiker (FGrH)*, III/C/2 (Leiden: E. J. Brill, 1958), pp. 802–824, no. 790. – Carl Clemen, *Die phönikische Religion nach Philo von Byblos* (Mitteilungen der Vorderasiatisch-ägyptischen Gesellschaft, 42, no. 3) (Leipzig: J. C. Hinrichs Verlag, 1939). – Otto Eissfeldt, *Kleine Schriften*, II (Tübingen: J. C. B. Mohr / Paul Siebeck, 1963), pp. 127–129: “Zur Frage nach dem Alter der Phönizischen Geschichte des Sanchunjonat” (1938); “Religionsdokument und Religionspoesie, Religionstheorie und Religionshistorie: Ras Shamra und Sanchunjonat, Philo Byblius und Eusebius von Cäsarea” (1938); *Kleine Schriften*, III (Tübingen: J. C. B. Mohr / Paul Siebeck, 1966), pp. 398–406: “Art und Aufbau der Phönizischen Geschichte des Philo von Byblos” (1956); pp. 407–411: “Textkritische bemerkungen zu den in Eusebius’ Praeparatio Evangelica enthaltenen Fragmenten des Philo Byblius” (1957). – Philip R. Williams, *A Commentary to Philo Byblius’ Phoenician History* (Diss., University of Southern California, 1968) (Ann Arbor, MI: University Microfilms, no. 69-6510); Lucio Troiani, *L’opera storiografica di Filone da Byblos* (Biblioteca degli studi classici e orientali, 1) (Pisa: Editrice Libreria Goliardica, 1974); James Barr, “Philo of Byblos and His »Phoenician History«”, *Bulletin of the John Rylands Library*, 57 (1974), pp. 17–68; Robert A. Oden, Jr., “Philo of Byblos and Hellenistic Historiography”, *Palestine Exploration Quarterly*, 110 (1978), pp. 115–126; Harold W. Attridge & Robert A. Oden, Jr., *Philo of Byblos, The Phoenician History. Introduction, Critical Text, Translation, Notes* (The Catholic Biblical Quarterly Monograph Series, 9) (Washington, DC: The Catholic Biblical Association of America, 1981); Albert I. Baumgarten, *The Phoenician History of Philo of Byblos. A Commentary* (Études préliminaires aux religions orientales dans l’Empire romain, 89) (Leiden: E. J. Brill, 1981); Mark J. Edwards, “Philo or Sanchuniathon? A Phoenician Cosmogony”, *The Classical Quarterly*, NS 41 (1991), pp. 213–220. – Hans-Peter Müller, “Der Welt- und Kulturentstehungsmythos des Philon Byblios und die biblische Urgeschichte”, *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*, 112 (2000), pp. 161–179; Jan Doehorn, “Porphyrus über Sanchuniathon. Quellenkritische Überlegungen zu Praep Ev 1,9,21”, *Die Welt des Orients*, 32 (2002), pp. 121–145.